

Malgrat l'enorme quantitat de lletra impresa que existeix sobre el tema, el tractament historiogràfic de la Primera Guerra Carlina i dels seus antecedents pròxims dista molt de ser satisfactori. D'una manera especial, l'àmplia participació popular en aquests moviments contrarevolucionaris a penes ha estat objecte d'investigació i, encara menys, de reflexió per part dels historiadors. No és que es tracti d'un fet ignorat o silenciats, tot al contrari; però gairebé sempre s'introdueix en l'exposició i l'explicació històriques de manera adjectiva, com una dada auxiliar desproveïda de significat propi.

La historiografia d'inspiració tradicionalista s'ha complagut a posar en relleu la massiva participació popular en les insurreccions absolutistes i carlistes, però més amb la finalitat de donar legitimitat «democràtica» a corrents polítics que hi situen els seus orígens que no pas la d'interrogar-se sobre el sentit i l'abast objectius d'aquesta participació. Una participació que, de fet, només sembla interessar com una demostració consoladora que *«las luchas políticas no fueron siempre “el anhelo revolucionario de algo nuevo frente a todo lo pasado, caduco y gastado” sino que alguna vez se vio en lo existente, o inmediatamente anterior, algo suficientemente bueno y, en su fondo, santo y necesariamente respetable»*.¹

1. GAMBRA, R., *La primera guerra civil de España (1821-1823). Historia y meditación de una lucha olvidada*, Madrid, 1950, pp.136-137.

Al seu torn, la historiografia d'inspiració liberal i progressista s'ha mostrat poc diligent a l'hora d'examinar els moviments contrarevolucionaris de la primera meitat del segle XIX des del punt de vista del suport popular de què generalment van gaudir; la minuciositat amb què s'ocupa d'altres aspectes es transforma, quan arriba a aquest, en una exagerada concisió. Aquesta actitud procedeix de l'exclusivista perspectiva de classe des de la qual el liberalisme burgès no podia deixar de contemplar la història de la seva ascensió política, del seu triomf sobre la monarquia absoluta. Que determinats sectors populars recusessin el seu liderat bo i oposant-se a l'adveniment del regne de la llibertat només s'explica, en aquesta perspectiva, per la misèria i la ignorància que els convertien en dòcils instruments dels privilegiats. L'aversion generalitzada de les masses rurals al sistema liberal no tenia substantivitat pròpia, només va ser un llast, tan lamentable com accidental, en el desplegament del procés l'orientació del qual dirimien altres actors, els «veritables» protagonistes de la liquidació de l'Antic Règim.

Fins i tot plantejaments que intenten evitar aquesta concreta perspectiva de classe han desatès la qüestió l'estudi de la qual es preconitza aquí. El fet que els moviments a què ens referim no tinguessin una posteritat d'inequívoca significació revolucionària i que, per tant, no poguessin ser exaltats com a «precursors» explica, en part, el poc interès que han suscitat, fins i tot entre autors decidits a revisar la tradició historiogràfica liberal. També hi pot haver influït la repugnància per haver de fer explícita la conclusió que es desprèn de l'esquema interpretatiu més comú entre aquests autors: que els pagesos pobres, la classe més explotada sota l'Antic Règim, es convertia en una classe reaccionària si no subordinava la seva lluita a la d'una classe explotadora com era la burgesia.

La repugnància és comprensible; però el seu corollari ha de ser un canvi en els plantejaments, i no la inhibició davant

aquest fragment de la història de les classes populars que és l'epopeia iniciada tot seguit de la invasió napoleònica i prolongada, amb unanimitat decreixent, pels aixecaments realistes ² durant el regnat de Ferran VII i per la Primera Guerra Carlista després. No cal justificar l'exigència d'una història que, en ocupar-se de la crisi de l'Antic Règim, tingui en compte com la van viure, la van interpretar i van mirar de resoldre no només les classes dominants d'aleshores, o cridades a ser-ho en el futur, sinó també les classes subalternes, excloses de qualsevol protagonisme —com és el cas de la pagesia³ i alguns sectors populars urbans—. Per procurar satisfer aquesta exigència és necessari sostreure's a l'imperi d'una noció de progrés que organitza els esdeveniments històrics en un encadenament rígid i concep

2. Mentre els liberals utilitzaven correntment els termes servils i facciosos per designar els enemics del règim constitucional, aquests, per la seva banda, preferien anomenar-se *reialistes* —tot i que molts no deixessin de vindicar el terme *servils*.

3. Quan utilitzo el terme *pagesia* o algun dels seus sinònims, em refereixo a la classe d'agricultors i ramaders definida, d'acord amb el criteri proposat per Rodney H. Hilton, pels trets següents: la possessió, però no sempre la propietat, dels mitjans de producció amb els quals obtenen la seva subsistència; l'organització del procés de treball sobre la base de la família com a unitat productiva fonamental; la seva freqüent associació en unitats socials més àmplies, caracteritzades en ocasions per elements de propietat comunal o drets col·lectius que els donen consistència; l'extracció d'aquesta mateixa classe de la resta de treballadors d'una economia rural, com jornalers agrícoles i artesans rurals, que es poden considerar part integrant de la pagesia: l'obligació de mantenir unes classes dominants, que imposa a les unitats familiars la necessitat de produir més del que requereix la seva pròpia subsistència i reproducció (cf. HILTON, R. H., *The English peasantry in the later Middle Ages*, Oxford, 1975, p. 13).

l'evolució social en termes darwinistes, i alhora rebutja com a marginals tots aquells aspectes del passat que no es projecten visiblement sobre els seus futurs successius.⁴ El relat historiogràfic impregnat per aquesta noció mereix almenys dos retrets. El primer és que dóna peu a una inquietant concepció del canvi social —inquietant pel tipus de pràctica política que inspira en el present—. El segon, que ignora fatalment una dimensió efectiva de la realitat el coneixement de la qual pretén expressar. Si es prescindeix de les branques que més tard caldrà podar, no es tindrà la imatge correcta d'un arbre en una etapa determinada del seu creixement; ni tan sols la de les altres branques, que no van créixer soles. De la mateixa manera, l'estudi dels comportaments col·lectius en la perspectiva d'una evolució racionalitzada *a posteriori* condueix a privilegiar artificialment els que van resultar ser «portadors del futur». No suggereixo que en l'anàlisi de l'historiador hagi de reviure la incertesa que les peripècies del curt termini imposaven als contemporanis; ara bé, el seu mètode de treball no l'haurien de vi-ci-ar supòsits teleològics que el portin a falsejar els termes reals en què es plantejaven els conflictes, exagerant la clarividència d'uns comportaments i la inanitat de la resta.

4. Entesos com a producte necessari d'aquest passat, i també com a raó de ser d'ell mateix. Llavors, ja que el desenvolupament del capitalisme —i no la seva negació— és el que produirà un estadi més elevat d'organització social, es postulen alhora la seva necessitat i la seva bondat històriques. No propugnar una sortida capitalista a la crisi de l'Antic Règim era objectivament reaccionari, a més d'inútil. Sobre les implicacions historiogràfiques del concepte «il·lustrat» del progrés, cf. ACCATI, L., «“Vive le roi sans taille et sans gabelle”: Una discussione sulle rivolte contadine», a *Quaderni Storici*, núm. 21, 1972, pp. 1079-1080.

L'afany d'escriure una història que eviti aquests esculls i satisfaci aquella exigència reclama, naturalment, el coneixement de les condicions materials en què vivia la societat objecte d'estudi, però també la comprensió dels processos ideològics per mitjà dels quals les diferents classes interpretaven aquestes condicions i orientaven el seu comportament. La multiplicació recent dels estudis d'història econòmica s'ha traduït en progressos notables en la primera direcció, i en fa presumir la continuïtat; en canvi, no s'han enregistrat avenços comparables pel que fa a la segona.

Aquesta situació presenta alguns riscos, temibles perquè solen passar desapercebuts: en efecte, sovint sembla que se suposa que el coneixement de les transformacions econòmiques fonamentals ja inclou el dels altres ingredients del canvi social, deduïble d'aquelles mitjançant l'aplicació mecànica de certes claus. Aquest supòsit, fundat en l'economicisme dominant en les societats capitalistes, ha donat origen a simplificacions empobridores, a veritables retrocessos en el tractament historiogràfic d'algunes qüestions; en particular ha inspirat anacronismes barroers en la interpretació dels conflictes de classe i les lluites polítiques en formacions socials pre-capitalistes, d'estructures ideològiques diferents i molt complexes.⁵ N'és una clara mostra la que ha estat qualificada de «visió espasmòdica»⁶ de la història de les classes populars, que els nega de fet la qualitat de genuïns subjectes històrics —almenys fins a l'aparició com a força

5. Sobre la diferent articulació de les instàncies econòmica i político-ideològica en el capitalisme i en formacions pre-capitalistes, cf. AMIN, S., *Sobre el desarrollo desigual de las formaciones sociales*, Barcelona, 1974, pp. 80-83.

6. Manllevo l'expressió a THOMPSON, E.P., «The moral economy of the English crowd in the eighteenth century», a *Past and Present*, núm. 50, 1971, pp. 76-78.

revolucionària conscient del proletariat industrial, dipositari d'un projecte de transformació global de la societat—. La periòdica intrusió dels camperols i de la plebs urbana en el primer pla dels conflictes polítics al llarg de la història s'interpreta, en aquesta concepció, com una sèrie d'espasmes, que no es poden assimilar a comportaments deliberats sinó més aviat a actes reflexos, respostes elementals a estímuls econòmics. Amb freqüència la seva anàlisi queda reduïda a unes quantes al·lusions a la desfavorable conjuntura econòmica, acompanyades per gràfics de preus de les subsistències, la cruel oscil·lació dels quals no defrauda mai els qui s'acontenten amb aquest tipus d'explicació causal.

No és fàcil rebutjar les temptacions simplificadores de la «visió espasmòdica», capaç de presentar-se amb disfresses sofisticades. Per començar, cal ser sensible a formes d'expressió que difereixen radicalment de les que engendra la pràctica política en societats capitalistes, la que modela el plantejament inicial de l'historiador i sòl haver-li subministrat l'estímul intel·lectual que anima el seu treball. La diferència no es basa en el major o menor «primitivisme» d'aquestes formes d'expressió, sinó en el sistema ideològic al qual remeten i que els dona sentit. No es tracta, en efecte, de balboteigs rudimentaris que, com els del nen que aprèn a parlar, es puguin interpretar a partir del llenguatge dels adults, en aquest cas a partir del llenguatge polític contemporani; al contrari, es tracta de llenguatges molt elaborats, amb regles tretes de la secular experiència d'uns conflictes de classe ben diferents dels que han configurat la història política dels dos darrers segles.

Un greu obstacle per apreciar exactament el sentit de les mobilitzacions populars de tipus tradicional⁷ rau en el fet que

7. Al llarg d'aquest text, no atribueixo al qualificatiu «tradicional», ni al seu antònim «modern», altre valor que el que els dona E.J.

les seves motivacions i els seus objectius no acostumaven a desembocar en textos programàtics, que la propaganda escrita, si n'hi havia, exercia una funció molt secundària i marginal⁸ —a diferència del que succeeix en moviments polítics moderns, no només pel major grau d'alfabetització de la població sinó perquè les pretensions innovadores o diferenciadores que esgrimien els imposen la necessitat d'oferir una explicació sintètica de les seves propostes i de les referències ideològiques que les legitimen. La revolta popular de tipus tradicional, en canvi, acostumava a presentar-se com a exigència del restabliment d'un ordre originari, i aquest ordre era una dada cultural que tothom coneixia. Més sovint que no per mitjà de programes en els quals les seves raons i propòsits es resumissin i ordenessin, les revoltes d'aquest tipus s'expressaven mitjançant comportaments rituals amb un contingut simbòlic que escapa moltes vegades a l'historiador, i de manifestacions orals irremissiblement perdudes o conservades de manera fragmentària i indirecta. Per entendre els uns i les altres hauríem de poder situar-los dins

Hobsbawm, qui, alhora que rebutja l'ahistòrica dicotomia entre societat «tradicional» i societat «moderna», admet la utilitat d'abreujar amb aquests adjectius les al·lusions a la diferència entre la pràctica política anterior a la implantació de l'ordre social burgès i la que aquest va configurar; vegeu sobretot les pàgines 4 i 5 del seu article «Peasants and politics», a *The Journal of Peasant Studies*, I, núm. 1, 1973.

8. Aquesta propaganda acostumava a emanar, a més, d'elements aliens a les classes populars, i havia de tenir per objecte instrumentalitzar la seva rebel·lia; això sembla bastant clar en gran part dels textos de procedència clerical sobre les insurreccions reialistes i carlistes. I, en darrer terme, no es pot sobreestimar la seva incidència: en aquest punt cal fugir del prejudici intel·lectualista que porta a suposar —i a buscar— un llibre, o almenys un imprès, darrera de cada una de les iniciatives populars.

un esquema que articulés els components bàsics de la mentalitat i del sistema de vida dels pagesos durant el període estudiat; lamentablement, la indiferència que en la pràctica hem manifestat els historiadors per l'anàlisi antropològica, i sobretot els anacronismes i el biaix de classe de la nostra concepció de cultura, són un mal bagatge per emprendre aquesta tasca.

E. J. Hobsbawm ha remarcat⁹ que la integració dels pagesos en un sistema polític tradicional s'efectuava principalment per mitjà de tres ressorts ideològics fonamentals: el «rei», l'«església» i el que denomina sense gaire convicció, «protonacionalisme».¹⁰ Tal com adverteix, són nocions de contingut ambigu,

9. HOBSBAWM, E.J., art. cit., p 17.

10. Hobsbawm observa que el «protonacionalisme» exerceix la seva funció integradora menys regularment que les altres dues nocions, però que pot revestir una gran importància quan mobilitza en el mateix sentit que «rei» i que «església»; la resistència popular contra Napoleó a Rússia i a Espanya exemplifiquen segons el seu parer aquest potencial (cf. art. cit., p. 17). Pierre Vilar ha realitzat una profunda anàlisi del sentit del «nacionalisme» d'una classe dirigent en formació a «Pàtria i nació en el vocabulari de la guerra contra Napoleó», a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, 1973. Resulta més difícil, per l'absència d'un treball similar, precisar el caràcter i la funció d'una consciència «nacional» o «protonacional» entre les classes populars en aquella mateixa època. La coloració foralista i fins i tot regionalista del carlisme posterior, mancat de valor probatori retrospectiu, suggereix de tota manera l'oportunitat d'indagar la presència d'un antagonisme de base nacional en l'arrel dels primers moviments absolutistes; per desgràcia, no tinc elements de judici per debatre aquesta qüestió pel que fa a Catalunya. D'una banda, en estudiar aquesta època es troben múltiples testimoniatges de la vitalitat entre les classes populars d'una «consciència ètnica» (referent a aquesta noció vegeu AMIN, S., *op. cit.*, pp. 85-93), sense la preservació de la qual seria

perquè el que els conferia la ideologia feudal dominant, revifat per una pressió sostinguda, es barrejava amb elements d'un altre origen, que eren estímuls potencials a la rebel·lia i a la subversió.

Si es considera, per exemple, la noció de «rei», és clar que el mite monàrquic, la substància del qual era l'assimilació de les idees de rei i de justícia natural, despertava lleialtats políticament inhibidores; però, d'altra banda, el mateix mite podia adquirir connotacions antisenyorials i antiburgeses, i de fet es va invocar el patrocini regi en la majoria de revoltes contra l'ordre que imposaven els opressors concrets del món rural i de les classes populars urbanes. Aquest «reialisme» popular s'acostuma a interpretar, o bé com una enginyosa coartada ideològica dels rebels, sense cap altra transcendència, o bé com una extravagant mostra d'incapacitat per articular les seves aspiracions

impensable l'ulterior catalanisme polític —tenint en compte, sobretot, el frenètic esforç d'espanyolització que feia la burgesia barcelonina. No he trobat, d'altra banda, indicis que aquesta consciència exercís una funció mobilitzadora significativa en l'oposició al règim constitucional; però segurament la insensibilitat dels liberals al respecte va accentuar l'«estrangeria» de la Constitució per a la pagesia, de manera que els absolutistes van poder, algunes vegades, apel·lar-hi. Tal vegada s'hagi d'interpretar així un estrany comentari del reialista *Diario de Urgel* —a part d'això, redactat sempre en castellà, excepte petites glosses com la que transcriu— a la notícia, destacada per la premsa constitucional, que el diputat Hilario Jiménez allistava dos fills en un regiment que durant la tardor de 1822 acudia a combatre els insumectes de Catalunya: «Catalans, cuidado, mirau que venen contra de vosaltres los acabats en z. Encara vos tremolan las camas del susto qué donaren á vostres rebasavis los Abarraez, Majamez, Tintibarraez, Alifanfarrez, y tantas otras zz, que may ne habeu vistas mes en lo a, b, c, y en lo h, a, m, ham.», *Diario de Urgel*, núm. 6 (15 octubre 1822), p.4.

en un programa d'acció eficaç, congruent amb els seus objectius i lliure de ganga mítica. La qüestió reclama, però, que se la consideri amb deteniment.

En la societat feudal, a diferència del que succeeixen el capitalisme, l'evident intervenció de l'aparell jurídic i polític en l'apropiació per part de les classes dominants de l'excedent que produeixen els treballadors directes determina la politització i, fins i tot militarització, de qualsevol temptativa per mitigar l'explotació a què estan sotmesos. No hi ha lluita econòmica, en el sentit que ho és la lluita sindical en una societat capitalista: els conflictes entorn del pagament del delme i dels drets senyorials, per exemple, impliquen posar en qüestió l'ordre jurídic establert i comporten l'enfrontament amb l'aparell de l'Estat feudal.¹¹ El recurs a la seva instància suprema, el «rei», no sembla sorprenent ni aberrant en aquest context; una altra cosa és que un fals coneixement de les funcions i de la mecànica d'aquest Estat fes concebre esperances quimèriques respecte l'efectivitat de la maniobra. Però no hi ha justificació per a considerar les innovacions monàrquiques dels rebels com una cosa fora de lloc, com una excrescència pintoresca d'un pensament encara «primitiu». Procedien d'un esforç genuí d'interpretació de la realitat, limitat, això sí, en la mesura que les seves conclusions s'havien d'ajustar necessàriament a certs motlles ideològics considerats intangibles —i un d'ells era la noció del rei com a font natural de justícia en aquest món—, noció que no era un residu ja molt erosionat, sinó un punt de referència viu per ordenar i interpretar les informacions i experiències sobre el poder i el seu exercici;¹² a part d'això, els aparells ideològics de l'Antic Règim vetllaven perquè ho continués sent.

11. Sobre aquest punt, cf. REY, P.Ph., *Les alliances de classes*, París, 1973, p. 194.

12. Quan era impossible ignorar la injustícia de l'Estat monàrquic,

En estudiar els moviments contrarevolucionaris de la primera meitat del segle XIX cal tenir molt present, en aquest ordre de coses, la hipertròfia del mite monàrquic durant la Guerra del Francès. A la increïble labor de mitificació de la figura del «*Deseado*», sobretot per part de l'Església,¹³ s'ha d'afegir l'experiència concreta de la població, pensada d'acord amb aquells motlles ideològics tradicionals: els anys de buit monàrquic, que mai no va omplir la presència en el tron d'un usurpador estranger, també van quedar associats als sofriments inimaginables de la guerra i l'ocupació, agreujats el 1812 per una crisi de subsistències excepcional. Un món sense rei, igual que un món sense religió, era un món desballestat, presa del caos i de l'arbitrarietat on els dèbils i els pobres eren les principals víctimes.

Respecte a anteriors revoltes populars, les insurreccions contrarevolucionàries de la primera meitat del segle XIX presenten diferències notables; no és la menor el fet que van coe-

s'havia de recórrer, dins els motlles esmentats, a explicacions que donessin compte de la contradicció i assenyalessin un camí per resoldre-la, per exemple, legitimant la revolta contra l'ordre establert. Que les explicacions corresponguin a un fals coneixement de la realitat no implica, naturalment, que fossin «irracionals». La més freqüent posava l'accent en els «mals consellers» del monarca, o en la infidelitat amb què els agents de la Corona aplicaven les seves instruccions. O bé, si el sobirà tenia un comportament ostensiblement injust, és que no era l'autèntic rei, sinó un usurpador. En determinats contextos ideològics i socials, com el de la Rússia dels segles XVII i XVIII, aquesta explicació va arribar a ser un autèntic tòpic de la «política» popular, Cf. LONGWORTH, P., «The pretender phenomenon in eighteenth century Russia», a *Past and Present*, núm. 66, 1975, pp.61-83.

13. Vegeu l'apartat «La apoteosis del absolutismo: Fernando el Redentor», a HERRERO, J., *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*, Madrid, 1971, pp. 383-390.

xistir amb un moviment antifeudal, el liberalisme, que aportava revolucionàries innovacions pel que fa a la concepció i a la pràctica de la política. Però una observació atenta revela que la intervenció de les masses rurals en aquelles insurreccions es va continuar ajustant, en general, a les pautes tradicionals.¹⁴ Per aquest motiu no han d'entendre's els visques al rei tot sol dels reialistes catalans com literals aclamacions a la situació política vigent abans del 1820, ni com un ressò invertit dels visques a la Constitució; el «rei» d'aquests revoltats no es pot reduir a la seva escarida denotació institucional.

De fet, observadors contemporanis ja s'adonaven que l'«absolutisme» de la majoria dels pagesos demanava una interpretació especial. «*Véase cuál es el grito de los facciosos...: ninguno dice, Vivan los Señoríos, Vivan los Diezmos, etc. sino que todos gritan viva Déu, viva la fe de Déu*»,¹⁵ remarcava el maig de 1822 un articulista d'*El Indicador Catalán*. Segons ell, els rebels a la Constitució havien estat seduïts, i «*la causa principal de la sublevación*» era «*una clase del estado acostumbrada a serlo todo y reducida a ser lo que debe ser*», una classe que no volia «*transigir con la ilustración y con el reinado de las luces*», és a

14. La pugna entre absolutistes i liberals és el punt d'arrencada de la política «moderna» a Espanya, i es diferencia netament dels conflictes polítics anteriors. Ara bé, aquest període es caracteritza precisament per l'heterogeneïtat dels trets que el configuren, sigui quina sigui la instància considerada. En altres paraules, el compromís liberal d'un Martínez de la Rosa, o d'un milicià barceloní qualsevol, no es pot considerar com l'actitud oposada, però al capdavant simètrica, al compromís absolutista, per exemple, dels mossos que el maig de 1822 van seguir al Trapense quan es va aixecar contra el Govern constitucional.

15. D'un article de la secció «Variedades», en el diari barceloní *El Indicador Catalán*, 20 maig 1822, p. 506.

dir, el clergat. És indiscutible que els eclesiàstics van ser agents decisius en el desencadenament de l'esclat insurreccional de 1822; ara bé, els revolucionaris que compartien aquell plantejament s'equivocaven en suposar que capellans i frares estaven manipulant, a gust dels seus prejudicis i segons els seus interessos corporatius, una població amorfa i menor d'edat, que obeïa dòcilment les seves insinuacions. La relació era molt més complexa, i aquests observadors contemporanis no sabien veure el nexa entre el paper contrarevolucionari que amb raó imputaven al clergat servil i les funcions més àmplies que aquest clergat exercia tradicionalment en el si de la societat rural.¹⁶ I és que els liberals participaven d'una cultura urbana i burgesa que s'havia separat de la tradicional, que prevalia encara en àrees rurals, fins al punt de la mútua inintel·ligibilitat —un altre tret distintiu enfront de les revoltes populars d'èpoques precedents, quan la distància era menor.

Advertida la seva insuficiència, l'historiador no en pot tenir prou amb les explicacions d'aquest gènere que li ofereixen els analistes contemporanis; s'ha de proposar descobrir els continguts —sens dubte confosos, però potser més evocadors del que s'imagina— que hi havia darrera dels visques al «rei tot sol» i a la «fe de Déu». Ha de tenir present que els reialistes que manifestaven tant d'integrisme religiós no eren simples titelles dels seus intransigents pastors espirituals; eren homes i dones que lligaven la seva vida afectiva a un sistema de ritus i de valors que tenien com a eix l'Església, al voltant de la qual es teixien

16. Precisament aquestes funcions permetien als eclesiàstics exercir una labor contrarevolucionària; sobre això, vegeu els suggeriments de MITCHELL, H., «Resistance to the revolution in western France», a *Past and Present*, núm. 63, 1974, pp. 94-131.

les relacions interpersonals dins la col·lectivitat pagesa.¹⁷ Qualsevol atemptat contra aquest sistema havia de ser profundament pertorbador; encara més quan la causa constitucional l'encarnaven, als ulls de la pagesia, individus amb unes motivacions que no compartia ni comprenia en el millor dels casos, o, la majoria de vegades, tenia prou raons per repudiar. En les derivacions eclesiàstiques de la implantació del règim constitucional s'hi pressentien vagues però inquietants amenaces contra estructures bàsiques —jerarquia familiar, codis sexuals, etc.—¹⁸ que fonamentaven la forma de vida tradicional amb

17. En subratllar, a la seva manera, la connexió orgànica entre la religiositat i l'esperit monàrquic i les altres esferes de la mentalitat i, en definitiva, del sistema de vida tradicional, algun text contemporani ja encarrila la reflexió en aquest sentit. Així, en un sermó de 1824, el mercedari fra Magí FERRER (*La mort dels justos condemna la vida dels dolents. Oració fúnebre...*, Cervera, 1824) denunciava com «una tonteria maliciosa lo dir que los realistes se alsaren pera defensar als capellans y frares» (pp. 20-21), ja que «lo que han defensat los realistas es la Religió y lo Rey. La Religió: es dir, aquella lley fundamental de España que no admet altra religió que la católica, apostólica, romana, y que la han sostinguda los españoles ben convenuts de que la pau no pot durar en un regne en lo qual se permeten altrás religions; y que la causa dels estragos y horrors que han succehit en altres païssos es per no haberse castigat de son principi als impíos y heretges [...]. Defensaren aquesta lley porque veyan que anaban á quedar orfans, privats dels auxilis espirituals que habian de conduhirlos á la vida eterna, y porque al matex temps dexaban fills que se haurien perdut irremissiblement en mitg de la corrupció y del llibertinatge. Defensaren lo Rey, porque conegueren que lo Rey es lo pare dels seus vassalls; al contrari de quan governan uns homens ambiciosos y malvats que no tiran sino á fer lo seu negoci xupant la sang dels pobles [...]», p. 23.

18. Respecte a això, un text de propaganda constitucional posava en

tanta força o més que els llaços de tipus econòmic o d'altres. Més que les adversitats de la conjuntura econòmica, i tant com els efectes de les reformes imposades pel nou règim, s'ha de valorar la commoció que constituïa aquesta agressió ideològica per comprendre el caràcter de rebuig global que va tenir la reacció pagesa contra el liberalisme.

Si els plantejaments anteriors són correctes, aleshores les aspiracions i comportaments de la pagesia que prenia part en els moviments contrarevolucionaris de la primera meitat del se-

boca d'un pagès les següents reticències davant la revolució de 1820: «Vols dir que serém felissos, y que la cosa anirá bé, Déu ho fassa, sino que com hom ha vist tantas cosas, més aviát pensa mal que bé, y despues la Sogra de casa, y lo Avi, may me callan si viurém á la bitarranga, que no hi haurá Religió, que se perdrán los bons costums [...]» (I. P. y J., *Instrucció breu de la Constitució, y de lo mes principal que se conté en ella*, Barcelona, 1820, p. 4). Però aquestes constatacions no van suggerir als liberals una reflexió comprensiva davant el fenomen de la impermeabilitat, i després l'activa repugnància de la pagesia cap al programa revolucionari. No cal dir que la propaganda absolutista d'origen clerical incidia insistentment sobre aquests punts; un opuscle molt representatiu del dominic Thomas BOU (*Enterro solemne de la Constitució de Cádiz, ó destrucció completa dels fonaments falsos sobre que descansaba que son igualtat, llibertat, y soberania popular, distribuïda en cinch conversas tingudas entre un Pagés de la muntanya y un fill seu, devant de tota la familia, Manresa, s. a.*) denunciava, per exemple, que entre els constitucionals «no faltaban molts que la llibertat del contracte y us del Matrimoni era lo que desitjaban, y que las Corts decretassen lo repudi (esto es facultat de descasarse)» (p. 52), o que atacaven la institució de la primogenitura per «excitar los fills externs o cabalés á ser partidaris de la Constitució» (p. 29) i, en definitiva, que «intentaban tambe igualtat entre Pares y fills» (p. 31).

gle XIX no s'han d'interpretar segons el sentit del carlisme posterior —i actual—, ni tampoc segons els manifestos absolutistes que redactaven els seus dirigents. Tampoc no s'hi ha de veure la prehistòria de futurs corrents revolucionaris. Eren, senzillament, una altra història. I el que convé és, per tant, inserir-los en l'antiga i densa tradició de les lluites populars contra l'opressió monàrquico-feudal; una tradició que es trencaria, sense remei, amb el triomf del liberalisme i la generalització de relacions socials capitalistes.

La formulació en termes tradicionalistes d'aspiracions subversives, l'ús de referències ideològiques conservadores per legitimar moviments de protesta i revoltes violentes contra l'ordre establert, suscita ara una comprensible perplexitat. Ben mirat, però, l'aprofitament del passat com a subministrador habitual de normes ideals i, per tant, com a inspirador i justificant de rebel·lies no ha de sorprendre gaire. Es tractava, en efecte, d'un passat que encara no havia estat devaluat per cap evolucionisme. Era una concepció del passat molt diferent de la que, difosa gradualment al compàs de la industrialització, el redueix a una successió d'etapes en un camí de perfeccionament que duu a l'actualitat.¹⁹

Dues observacions més de caràcter general abans d'abandonar aquest punt. En l'ambigüitat del llenguatge de les revoltes populars tradicionals s'hi reflectia una consciència política feta a mida de la ideologia dominant, però en la qual la història havia incrustat potencials estímuls a la rebel·lió; la constatació d'aquesta ambigüitat fonamental ha de servir per erigir-les en objecte històric per elles mateixes i per impugnar tant la «visió

19. Sobre aquesta qüestió, cf. VILLARI, R., «Rivolte e coscienza rivoluzionaria nel secolo XVII», a *Studi Storici*, XII, núm. 2, 1971, pp. 235-264, especialment pp. 255-256.

espasmòdica» com la que les atribueix a «l'al·lucinació». Les dues posicions tenen en comú, i per això es combinen amb facilitat, la negació de tota substantivitat als comportaments de les classes populars, relegades al paper de comparses d'una funció que protagonitzaven uns altres —fins que sota el seu últim avatar, el proletariat industrial, són cridades al seu torn al prosceni. Però el rebuig d'aquests plantejaments no ha d'amagar, d'altra banda, que aquesta ambigüitat hipotecava greument el destí dels moviments d'aquest tipus: limitant-los en els seus objectius i, sobretot, imposant-los o propiciant unes aliances polítiques que els tancaven en un cercle impossible de trencar, de manera que el seu resultat només podia ser el de la reproducció de les condicions que els havien donat origen.

Per acabar, no serà inoportuna la referència crítica a una generalització que s'ha volgut derivar d'aquesta incapacitat de les classes populars —la pagesia—, en les societats pre-capitalistes per abstraure de l'experiència de les seves lluites una teoria revolucionària pròpia, trencant amb la ideologia dominant, subvertint-la, en comptes de limitar-se a insuflar-li periòdicament dosis d'utopisme. El contrast obvi amb l'exemple del proletariat industrial ha portat a imputar aquesta incapacitat a unes característiques sociològiques, suposades permanents i universals, de la pagesia, que la inhabiliten per a agent revolucionari i esdevenir força motriu del canvi (progrés) social. La història recent ha desmentit rotundament aquestes especulacions, i no cal doncs entretenir-s'hi. Però es pot oferir una explicació concreta d'aquella incapacitat per assignar-li una precisa localització històrica; és el que ha fet P. Ph. Rey quan ha assenyalat que era el caràcter necessàriament violent, i per tant esporàdic, de la lluita pagesa allò que la privava de les condicions experimentals indispensables per teoritzar-se a si mateixa i elaborar la ciència de la seva pròpia història.²⁰

L'estudi de la participació popular en els moviments contra-revolucionaris durant la crisi de l'Antic Règim, l'ha dificultat una cosa que, d'altra banda, significava un avenç substancial en la historiografia d'aquest procés: em refereixo a la introducció de la noció de «revolució burgesa». En la seva perspectiva, la problemàtica revolucionària, de la identificació de la conjuntura crítica o decisiva, tendeix a desplaçar la problemàtica de la transició i de les seves fases, de l'articulació de modes de producció diferents en el si de formacions socials en procés de canvi; correlativament, el fonament objectiu dels conflictes polítics es tendeix a buscar de manera excloent en l'antagonisme entre les classes dominants dels modes de producció en presència. L'anàlisi de l'enfrontament entre la «classe feudal» i la «classe capitalista» acapara llavors tota l'atenció de l'historiador: les altres contradiccions operants en aquella societat, i en particular les de-

20. En els sistemes de producció pre-capitalistes, el procés de producció no discorre del tot dins l'esfera econòmica, a diferència del que passa en el capitalista; aquest és el fonament de la diferència de la naturalesa entre la lluita obrera i la lluita pagesa a la qual hem fet al·lusió anteriorment. Un tret específic de la lluita de classes sota el capitalisme és que normalment té lloc en la instància econòmica, sense transformar-se de manera automàtica en lluita política i militar; això li garanteix un caràcter sostingut i permanent que facilita la sistematització i la teorització de les seves experiències i, en particular, l'elaboració d'una estratègia apropiada per assolir els seus objectius. Ara bé, l'absorció d'aquesta teoria revolucionària per moviments de base camperola, i la seva adaptació a les característiques especials de la seva lluita, necessàriament subversiva de l'ordre polític, ha revelat l'immens potencial transformador de les masses rurals fins i tot en països «endarrerits». Sobre tot aquest tema, em remeto a l'exposició de REY, P. Ph, *op.cit.*, especialment pp.190 a 205.

rivades de relacions d'explotació es posterguen, o, millor, s'integren, subordinades, en aquest enfrontament.

La realitat d'una vigorosa i continuada oposició camperola al liberalisme s'ha d'interpretar, d'acord amb el planteig descrit, com a reacció específicament feudal —quan no es pretén atribuir-la a una «al·lucinació» els efectes de la qual haurien tingut una estranya persistència. Si això últim no és gaire creïble, el d'abans tampoc no s'aguanta amb facilitat. La defensa de la propietat comunal, o d'altres elements de l'ordre antic l'abolició dels quals pogués empitjorar la situació material de les masses camperoles, no té entitat per fundar objectivament el presumpte alineament de la pagesia darrera la «classe feudal», per assimilar la seva reacció a la defensa que aquesta última feia de l'Antic Règim.

A part d'això, els testimonis coetanis no corroboren aquesta interpretació, i sovint traspuen inquietud per les imprevisibles derivacions de la mobilització de la pagesia «contrarevolucionària». D'una pagesia que, tal com es va dir a les Corts de 1822, volia sobretot «*dos cosas, baja en las contribuciones, y tierras*»,²¹ dues aspiracions que no acaben d'encaixar en un

21. D'una intervenció del diputat Romero (n'hi havia uns quants amb aquest cognom: el text de la intervenció suggereix que es tracta de Bartolomé García Romero y Bernal, electe per Sevilla) al Congrés, el juny de 1822, *Diario de las Sesiones de Cortes*, 1822, III, p. 2072. Josep FONTANA, referint-se a les guerres carlistes, remarca que «*eran dos concepciones distintas de cómo debía estar organizada la sociedad las que se enfrentaron en unas guerras civiles sangrientas, que fueron mucho más que una simple pelea entre frailes montaraces y conspiradores de logia, como algunas caricaturas, de uno y otro lado, pretenden. Y en esas concepciones contrapuestas de cómo debía organizarse la sociedad, el problema de la tierra ocupaba un lugar central*» (cf. *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, 1973, p. 162).

programa «feudal», però que tampoc no cabien en el programa liberal «capitalista», i no només per la pusil·lanimitat i la visible falta d'energia revolucionària exhibides pels governs liberals, els del Trienni Constitucional en particular. Aquestes valoracions, pertinents en l'anàlisi d'una conjuntura política concreta, estan fora de lloc en l'explicació de fenòmens que la transcendeixen, com en aquest cas. Es funden, a més, en la comparació implícita amb una concepció prèvia de la revolució burgesa i de les tasques històriques de la «classe capitalista» indugudament abstreta de l'experiència francesa de la fi del segle XVIII. Aquesta concepció oblida, d'una banda, que el capital, per convertir-se en relació dominant dins una formació social, no requereix la supressió de les relacions preexistents; la seva lògica és incloent més que no pas excloent.²² La mateixa concepció parteix, també, d'una noció de «classe» en general, i de «classe capitalista» en particular, poc apropiada per a l'anàlisi històrica; per a l'historiador, les classes només les poden definir els comportaments col·lectius originats en les relacions contradictòries que dins una societat s'estableixen entre grups

22. Convé, doncs, evitar el plantejament que, davant la contraposició entre dues estructures —en aquest cas, el mode de producció capitalista i el mode de producció feudal—, suposa que l'extensió de l'una sempre implica, necessàriament, la correlativa retracció de l'altra. El capital, en lloc d'excloure'ls o suprimir-los, tendeix, al contrari, a integrar en el seu procés de reproducció els elements exteriors que li surten a l'encontre; pel que fa a l'agricultura, l'objectiu del capital no és tant la modificació de les formes productives com la intercepció de la renda i el benefici agrícoles per incloure'ls en l'esfera de la circulació capitalista; cf. VERGOPOULOS, K., «Capitalisme difforme (le cas de l'agriculture dans le capitalisme)», dins AMIN, S., i VERGOPOULOS, K., *La question paysanne et le capitalisme*, París, 1974, pp. 255-256.

d'homes que s'adonen de la identitat dels seus interessos i del comú antagonisme amb el d'altres grups.²³

D'acord amb això, el contingut de classe del liberalisme s'ha de revelar en els interessos i afinitats que van anar confluint en la política dels governs constitucionals, en les aliances que sorgien tant de les successives conjuntures polítiques —dominades durant molt de temps per l'alarmant espectre de la Revolució Francesa— com del desenvolupament de les forces productives, amb els seus entrebancs i exigències. Era aquest procés el que feia de costat, en els escons de les Corts, burgesos vinculats a formes de producció plenament capitalistes; molts juristes i professionals diversos, i fins i tot funcionaris de l'Antic Règim, conscients de la decrepitud de l'Estat absolutista i dels riscos que per a l'estabilitat social implicava la seva ruïna incontrolada, i nombrosos terratinents, als qui només una vaga frontera estamental separava de l'aristocràcia latifundista, nucli de la «classe feudal» que la revolució burgesa havia de suprimir. Supressió que la major part d'aquesta aristocràcia acceptava de bon grat, segons fan suposar declaracions com la que transcriu de la *«comisión especial encargada de examinar el estado político del Reino con respeto a la seguridad pública, y de proponer las medidas [...] convenientes para consolidar el régimen constitucional»*, que el 15 de juny de 1822 va donar a conèixer al congrés el seu dictamen: la comissió aprofitava *«gustosa esta oportunidad para colmar de elogios a la ilustre nobleza española»*, que protagonitzava *«un fenómeno único quizá en la historia. En todos los países del mundo y en todas épocas han dado los privilegiados la mayor importancia a sus más ridículas e insignificantes prerrogativas, y no han reparado por conservarlas en sacrificar su patria y hacer correr ríos*

23. THOMPSON, E.P., *The marking of the English working class*, Harmondsworth, 1968, pp. 9-10.

de sangre [...]. Reservado estaba a la nobleza española, a los poseedores de tanto nombre verdaderamente histórico, no solamente una resignación magnánima al perder con sus privilegios sus intereses mismos, sino la gloria de correr a sacrificarlos en el altar de la Patria». Amb plaer donava compte la comissió que no s'havia «encontrado un solo individuo de esta clase en las diferentes tentativas» de subversió del règim, i que molts, en canvi, s'havien «alistado francamente en las banderas de la libertad e igualdad constitucional».²⁴

Aquesta «classe burgesa» de reclutament tan heterogeni que s'allistava darrera les banderes de la llibertat i la igualtat constitucional, difícilment havia de propugnar una política coincident, ni de manera tangencial, amb les aspiracions pageses, que

24. Del dictamen de la Comissió esmentada, en el *Diario de las Sesiones de Cortes*, 1822, III, p. 1926. La mateixa Comissió subratllava el contrast que sobre això constituïa el clergat, que per desgràcia trobava «disposiciones para recibir su influencia en la sencillez de muchos españoles, particularmente de los habitantes del campo» (ibíd. p. 1927). La presa de posició de l'aristocràcia no era passatgera: «resulta curioso observar lo escasa que fue la nobleza que abrazó el bando carlista. Por el contrario la alta aristocracia reconoció y acató a María Cristina, pese a deslizarse ésta enseguida por la senda liberal» (MOXÓ, S. de, *La disolución del régimen señorial en España*, Madrid, 1965, p.155). És rigorosament exacte que «el interés de la nobleza radicaba en la vinculación de la propiedad territorial» i que «las Cortes no estuvieron dispuestas a ceder en este punto», ja que la van abolir el setembre de 1820, observa CLAVERO, B., *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla, 1369-1836*, Madrid, 1974, p. 368. Ara bé, aquest interès, identificat teòricament, no serveix de guia per comprendre la concreta actuació política de la noblesa espanyola al principi del segle XIX. En lloc d'erigir-se en paladí de la «classe feudal» en abstracte, aquesta noblesa apareix molt involuagrada en el procés de constitució de la nova «classe burgesa».

només podien aspirar a l'abolició de la renda de la terra, a la seva lliure disposició per part de qui les conreaven. En definitiva, afirmar que una política agrària revolucionària —és a dir, subversiva de les relacions socials existents en el camp— era una opció possible pels governs liberals equival a postular que recolzaven en una classe deslligada de qualsevol compromís amb les formes d'explotació de la pagesia prevalents sota l'Antic Règim. En el cas d'Espanya, que no és excepcional, la hipòtesi és insostenible. Fins i tot a Catalunya, on l'acumulació capitalista havia assolit major desenvolupament, la burgesia s'acomodava de bon grat a les formes d'explotació predominants en el sector agrícola, de les quals no deixava de beneficiar-se.²⁵ Tant és així que fins i tot els més avançats entre els portaveus representatius d'aquesta classe s'apartaven de la «*línea Smith-Ricardo que defendía una reforma agraria en el sentido burgués de la propiedad plena*» per abraçar una «*actitud mucho menos radical*», que consistia en la «*incorporación de la política del despotismo agrario más ilustrado que por medio de reformas evitase una situación como la que condujo a la Revolución Francesa*».²⁶

Les respostes de la pagesia al desplegament de la política entorn de la qual s'anava constituint la nova classe burgesa, no s'han d'interpretar, doncs, només en termes de la seva adscripció

25. Pierre Vilar ha manifestat les raons per les quals importants sectors de la classe dominant en formació estaven satisfets amb el marc jurídic feudal que regia les relacions socials en el camp català; vegeu, en especial, la seva contribució al Col·loqui de Tolosa sobre *L'abolition de la féodalité dans le monde occidental*, París, 1971, II, pp. 745-761.

26. LLUCH, E., «Guillermo Oliver: la política econòmica de la reforma burgesa», a *Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, IV, núm. 113 i 120, 1971-1972, p. 424.

ció a un dels dos pols antagònics en la instància política —en el cas que examinem, al nucli irreductible de l'antiga classe feudal, encarnat corporativament pel clergat, sobretot el regular. La reacció pagesa no era específicament feudal; no implicava, tampoc, una suposada alternativa radical de la revolució liberal.²⁷ Cal entendre-la, senzillament, com a testimoni de la seva oposició a la modalitat concreta que revestia la liquidació de l'Antic Règim i, en particular, la inserció de l'agricultura en la formació social resultant d'aquest procés. Oposició no només a causa del deteriorament de les seves condicions materials de vida que en el transcurs d'aquest procés patia la pagesia, sinó també a causa de la profunda frustració que se li infligia. En efecte, per als qui la sofrien en major grau, les injustícies i les misèries de l'Antic Règim no tenien per objecte preparar l'accés a un estadi superior de l'evolució històrica, la societat capitalista; l'alternativa a l'Antic Règim, és a dir, o la seva negació, només podia ser el projecte igualitari d'una monarquia paternal on haguessin desaparegut els intermediaris entre el rei i els seus súbdits, treballadors lliures, propietaris de les seves terres i les seves collites. L'utopisme del projecte, és a dir, la manca d'una estratègia precisa per fer-lo realitat, no disminuïa el seu atractiu. Però, amb el triomf liberal, fins i tot aquesta utopia va ser

27. Encara que, referint-se al cas de França, L. Accati assenyala que la rebel·lia de vendeans i chouans implicava, en el moment de l'aparició de l'estat que ella al·lomena «estat burocràtic», la proposta de fet d'una alternativa descentralitzadora, d'un tipus de desenvolupament econòmic i d'una forma de vida contraposats als que els liberals imposaven (cf. art. cit. p. 1094).

EL CARLISME

arrabassada a les masses pageses; confiscada per la burgesia, la liquidació de l'Antic Règim no va significar la seva negació, sinó justament la seva prolongació en un angoixant horitzó de subordinació i desigualtats més grans.

* Aquest text està extret del llibre *Liberalismo y rebeldía campesina*, Barcelona, ed. Ariel, 1976, pp. 7-31. La traducció ha estat revisada per l'autor.